

Projekts daļēji finansēts no Eiropas Savienības (Eiropas reģionālā attīstības fonda un Eiropas kaimiņattiecību un partnerības instrumenta)

JELGAVAS NOVADA KULTŪRVĒSTURISKĀ IZPĒTE

A.TOMAŠŪNS

JELGAVA, LATVIJA, 2010

Jelgavas novads ir pašvaldība Zemgalē, kura atrodas Lielupes abos krastos. Novads izveidots 2009. gadā, apvienojoties Kalnciema pilsētai ar lauku teritoriju, Elejas, Glūdas, Jaunsvirlaukas, Lielplatones, Līvērzes, Platones, Sesavas, Svētes, Vilces, Vircavas, Zaļenieku pagastiem, kā arī Valgundes novadam. Novada administrācija atrodas Jelgavas pilsētā.

Zemgalē zemes kļuva piemērotas cilvēka dzīvei apmēram 8000 gadus atpakaļ, kad, jūrai atkāpjoties uz ziemeļiem, ar purviem un mežiem bagātajā apgabalā pēc leduslaikmeta beigām ienāca pirmie cilvēki, kas nodarbojās ar medībām un pārtikas vākšanu.

Baltu ciltīm – zemgaļiem ienākot senajās Zemgales zemēs, sākās nopietnāka auglīgā līdzenuma apdzīvošana. Attīstoties zemkopju kultūrai, parādījās apdzīvotas vietas, senpilis, kapulauki, ostas vietas. Ievērojamākie zemgaļu administratīvie centri un nocietinājumi ir Tērvetē, Dobelē, Mežotnē. Vairākas zemgaļu pilis ir bijušas arī tagadējā Jelgavas novada teritorijā.

13. gadsimts Latvijas vēsturē ierakstīts kā varonīgo zemgaļu neatkarības cīņu laiks pret iebrucējiem – krusta karu laiks pret Rietumeiropas feodāļiem, kam, neraugoties uz militāro pārspēku, nebija viegli salauzt Zemgales aizstāvju pretestību. Tikai 13. gadsimta beigās noslēdzās zemgaļu brīvības cīņas, kā rezultātā viņu zemes nonāca Livonijas ordeņa varā.

Livonijas ordenis beidza pastāvēt 1561. gadā, kad pēdējais ordeņmestrs Gotards Ketlers padevās Lietuvas, Polijas varai. Zemgale kļuva par daļu no jaunizveidotās Kurzemes un Zemgales hercogistes.

Hercogs Gotards Ketlers

Gotards Ketlers 1562. gadā kļuva par pirmo Kurzemes un Zemgales hercogu. Kurzemes un Zemgales hercogiste bija autonoma savā saimnieciskajā dzīvē un lielāko saimniecisko uzplaukumu sasniedza hercoga Jēkaba Ketlera valdīšanas laikā (1642.-1681. g.)

Kurzemes un Zemgales hercogs Jēkabs

Tagadējā Jelgavas novadā varam atrast hercogistes laika liecības – hercogam piederējušās kroņa muižas, dzimtmuižas, senu manufaktūru vietas, pilis, baznīcas, apbedījumus. 15.-16. gadsimtā Jelgavas novada teritorijā radās pirmās muižas – Bramberges, Zaļā, Vilces, Sesavas, Blankenfeldes, Lielvircavas, Mazvircavas, Oglaines, Vircavas, Līvērzes u.c.

Bramberges muiža

Sesavas muižas kungu māja

Ar Kurzemes un Zemgales hercogu un vietējo muižnieku gādību 16.-17. gadsimtā cēla vairākas luterāņu draudzes baznīcas – Salgalē, Vircavā, Zaļajā muižā, Sesavā un Līvberzē.

Vircavas baznīca

Kurzemes un Zemgales hercoga Jēkaba valdīšanas gados (1642.-1682. g.) Jelgavas novada teritorijā ierīko un sāk strādāt ķieģeļu un dakstiņu cepļi, kaļķu cepļi, dzelzs un stikla cepļi, spirta, etiķa un ziepju vārītavas, auda linaudeklu un buru audumu, izgatavoja tapetes un pulveri medību un uguņošanas vajadzībām.

Manufaktūra - Līvberzes stikla ceplis

Saražoto produkciju patērēja uz vietas un pa kuģojamām upēm izveda uz Rīgu, Lietuvu u.c. Zināms, ka Zemgales zemnieki devās uz kolonijām - Tobago un Gambiju.

Zemgali skāra visi kari, kuros hercogistes kaimiņi poļi, lietuvieši, zviedri, krievi un prūši iesaistījās 17.-18. gadsimtā. Krievijas cara Pēteris I karaspēks 1705. gadā ieņēma Jelgavu, bet zviedriem uzsmaidīja kara veiksmē 1705. gadā pie Mūrmuižas, kur grāfa Lēvenhaupta vadītie zviedru un vidzemnieku karapulki sakāva grāfa Šeremetjeva vadīto krievu karaspēku.

Piemineklis zviedru grāfam Levenhauptam

1710. gada Ziemeļu karš un tajos gados uznākušais Lielais mēris bija galvenie iemesli, kas kardināli izmainīja gadsimtiem ilgo dzīves veida tradīciju 2 – 4 māju ciematos, sākās zemnieku ciematu sairšanas process un veidojās patstāvīgas saimniecības.

18. gadsimtā Kurzemes un Zemgales hercogu tronī nāk Bīronu dzimtas pārstāvji, kuru dzimtas saknes meklējamas Kalnciema jeb Timzas muižā. Johana Ernesta Bīrona un Pētera Bīrona valdīšanas laikā Zemgalē ir radies interesants kultūrvēsturiskais mantojums, daļa no muižu pilīm, parkiem ir saglabājušies līdz mūsu dienām. 1795. gadā Kurzemes un Zemgales hercogiste nonāk Krievijas impērijas sastāvā un Jelgava kļūst par Kurzemes guberņas galvaspilsētu, tomēr Zemgale gan administratīvi, gan ekonomiski palika vienota teritorija.

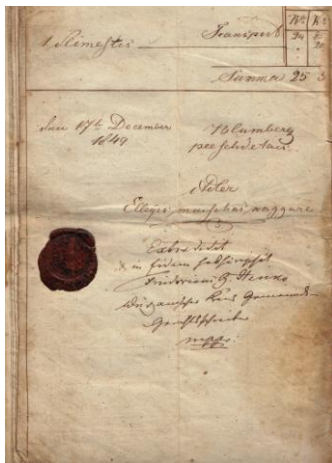
Hercogs Johans Ernests Bīrons

Hercogs Pēteris Bīrons

19. gadsimts Jelgavas novadā atkal sākas ar kara darbību, jo Krievijā 1812. gadā iebrūk Napoleona vadītais franču karspēks. Kurzēmē ienāk franču sabiedrotie – prūši.

19. gadsimtā Jelgavas apkārtnes teritorija kļūst par ekonomiski attīstītu novadu. Tiek būvētas pagastskolas, pieaug izglītoto cilvēku skaits. Pēc zemnieku brīvīšanas pasludināšanas, kad Krievijas cars Aleksandrs I ieradās Jelgavā to paziņoja (1817. g.), un tālākajām reformām, muižu zemnieki sāka izpirkt mājas. Zemnieki iegūst uzvārdus, pases un tiesības brīvi pārvietoties.

Mājas pirkšanas akts

19. gadsimta otrā pusē veidojās pagastu pašvaldības un Jelgavas apriņķis kā administratīvi teritoriāla vienība. Ekonomisko attīstību sekmēja satiksmes ceļu izbūvēšana no Jelgavas uz Rīgu, Tērveti, Jonišķiem, Dobeli, dzelzceļa līniju Rīga -Jelgava (1868.), Jelgava-Mažeiki (1873.) un Krustpils-Jelgava-Ventspils (1902.) atklāšana. Pirmās latviešu tautas atmodas laikā pagastos veidojās kori, dramatiskie pulciņi, kuri aktīvi piedalās dziesmu svētkos un rīko arī dziesmu svētkus Jelgavas novada pagastos. Dibinās kultūras, izglītības, mūzikas, sporta, krājaizdevumu un lauksaimniecības biedrības. Pirmie latviešu dziedāšanas svētki notiek Kronvircavā

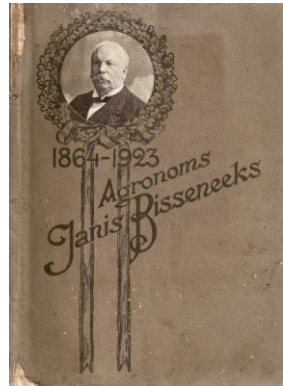
1868. gadā. Pirmās zināmās teātra izrādes notikušas Elejā 1871. gadā, Zaļeniekos 1872. gadā, Jaunsvirlaukā 1873. gadā, Svētē un Vircavā 1874. gadā, Līvberzē 1878. gadā. Novada kori un muzikanti aktīvi piedalījās 1895. gada IV Vispārējos dziesmu svētkos Jelgavā. Novada zemnieki aktīvi darbojas arī Rīgas un Jelgavas Latviešu biedrībās, dibina saviesīgās biedrības, korus.

Ūziņu biedrības nama atklāšanas afiša

1866. gadā izdots likums par amatniecības un rūpniecības brīvību sekmēja ekonomisko attīstību reģionā. Latviešu zemnieki iesaistās no Vircavas nākušā Jāņa Bisenieka veicinātajā kooperācijas kustībā.

Jānis Bisenieks

Līdz karam novada zemnieku saimniecību ekonomiskais uzplaukums ir acīmredzams. Par to liecina lauksaimniecības produktu pārstrādes kooperatīvi, modernas lauksaimniecības tehnikas izmantošana, veiksmīga tirdzniecība.

Tvaika dampis

1905. gada revolūcijas notikumi skāra arī Zemgali. Mītiņi, baznīcu demonstrācijas, ekonomisku prasību uzstādīšana, ir arī soda ekspedīcijas upuri. Bet salīdzinoši šo revolucionāro notikumu izpausmes Jelgavas novada zemēs ir mērenākas, jo plaši nededzina muižnieku pilis.

I Pasaules kara laikā no 1915. gada, kad Kurzemē iebrūk vācu karaspēks, kara likstas izbauda arī novada ļaudis. Kara postījumi, nodedzinātas mājas, bēgļu gaitas, laupīšanas un rekvizīcijas, vīriešu aiziešana armijā, nokļūšana gūstā, bads ir labi palicis zemgalešu atmiņās.

Karavīri un medmāsas I Pasaules kara laikā

5. Zemgales strēlnieku pulka karavīri Tīrelpurvā

Par kara laika notikumiem Jelgavas novadā liecina ģimenes fotogrāfijas, aizaugušie kara laika ierakumi, karavīru kapi un pieminēji, muzeju ekspozīcijas un literatūras darbi.

Latviešu zemessargu, vēlāk strēlnieku varonība tiek demonstrēta Ložmetējkalna apkārtnē, Tīrelpurvā, Ziemassvētku kauju laikā.

Ložmetējkalna piemiņas vieta

Zemgale ir vairākus gadus vācu okupēta un atrodas kara darbības rajonā arī pēc I pasaules kara beigām, jo te notiek arī sīvas cīņas Latvijas brīvības cīņu laikā Latvijas brīvības cīņas pret bermontiešiem un vācu karaspēku 1919. gadā izšķīrās Jelgavas novadā. Par šo varonības pilno vēsturi stāsta karavīru brāļu kapi, piemiņas vietas un ģimeņu arhīvi.

Mītiņš 1918. gadā

Piemineklis Vārpā pulkvežleitnantam A. Kēleram

Latvijas Republikas uzplaukuma periodā līdz padomju okupācijai un II Pasaules karam Zemgale bija valsts „maizes klēts”, jo lauksaimniecībai piemēroto augšņu dēļ šeit veidojās un attīstījās lielas zemnieku saimniecības, tika pielietotas tiem laikiem modernas lauksaimniecības tehnoloģijas. Zemgale izauklē vairākus slavenus Latvijas valstsvīrus, uzņēmējus, kultūras darbiniekus.

Latvijas 1. prezidents Jānis Čakste

1920. gadā nodibina Jelgavas apriņķa padomi un pagastu valdes. Agrārās reformas rezultātā daudzi zemnieki saņēma zemes un dibināja jaunsaimniecības. 1935. gadā Jelgavas apriņķa teritorijā ir 41 pagasts ar 351960 ha zemes, ieskaitot 82227 ha mežu, bet iedzīvotāju skaits – 64499. Šajā laikā izveidojās 4327 jaunsaimniecības un pastāvēja 3958 vecsaimniecības, bet kopā apriņķī reģistrētas 10884 viensētas.

Lauku dzīves aina 20.-30. gados

Lai atjaunotu lauksaimniecisko ražošanu, 1921. gadā izveidoja Jelgavas apriņķī agronomisko nodaļu. Cukurbiešu kultūras attīstību sekmēja Jelgavas cukurfabrikas atklāšana 1926. gadā. Cukurbietes uz fabriku transportēja gan pa dzelzceļu, gan pa Lielupi.

Liellaivas Lielupē ar cukurbietēm

Pirmās Latvijas brīvvalsts laikā attīstījās graudkopība, nozīmīgus rādītājus sasniedza lopkopība. Jelgavas apriņķī darbojās 74 lopkopības pārraudzības biedrības, izveidoja pienotavas-krejtavas, rūpējās par šķirnes lopu izkopšanu. 1936. gadā Jelgavas apriņķī bija 125 meliorācijas sabiedrības, ar to palīdzību tika regulētas upes - Melnupe, Auce, Tērvete, Iecava, Misa u.c. Regulēto upju un izrakto novadgrāvju kopgarums 1936. gadā pārsniedza 2200 kilometrus.

Pūteļu krejtava

Turpinājās arī ķieģeļu ražošana un aizsākās kūdras ražošana, Kalnciema māla karjerās izveidoja akmeņlauztuves.

Ķieģeļu ceplis Kalnciemā

Šajā laikā uzcēla vairākus tautas un pagastnamus, skolas, pienotavas-krejtavas, dzelzceļa stacijas.

Sesavas stacija

Kopējais zemes ceļu tīkls ar plašākas satiksmes nozīmi 1936. gadā bija 2277 km. I šķiras jeb valsts ceļi bija 634 km, bet apriņķa pagastiem bija jāuztur 605 km II šķiras ceļi un 1038 km III šķiras ceļi. Pašvaldības izbūvēja 138 km jaunus zemes ceļus apriņķa robežās, piemēram, Jelgavas-Kalnciema šoseju, turpināja darbus pie ceļu izbūves darbiem Jelgava-Vircava-Bauska, Jelgava-Tukums. 1932. gadā aizsākās plānveidīga Jelgavas apriņķa lauku elektrifikācija, izbūvējot svarīgākās elektrības augstsprieguma līnijas Jelgava-Tukums, Jelgava-Meitene, Jelgava-Tērvete, Kroņauce-Auce-Dobeles.

1938. gadā Jelgavas apriņķī bija reģistrētas 170 lauksaimniecības biedrības, 5 tirdzniecības un rūpniecības, 4 amatniecības, 15 ugunsdzēsēju, 82 kultūras, 31 sporta, 32 palīdzības biedrības. Pagastu kori piedalījās gan vietējos Zemgales, Dobeles, Jelgavas dziesmu svētkos, gan arī Vispārējos dziesmu svētkos Rīgā, zemnieki un lauksaimnieki izstādīja savus ražojumus Rūpniecības, lauksaimniecības izstādēs, amatnieki piedalījās Daiļamatniecības izstādēs.

III Pļaujas svētki Jelgavā – afiša

Dziesmu svētkos Jelgava

Postošu ietekmi uz Zemgales reģionu atstāja II Pasaules karš, kura laikā cieta Zemgales lauku sētas, tika iznīcinātas dzīvojamās un saimniecības ēkas, aizdzīti ganāmpulki, nopostīta Jelgava. Netālu esošais Dobeles rajons atradās Kurzemes katla teritorijā, kur notika vienas no vissmagākajām cīņām šī kara laikā.

Leģionāri Zaļenieku pilī

1941. - 1949. gada masu deportācijās uz PSRS ziemeļu apgabaliem izsūtīja vairāk kā 1143 cilvēkus. Padomju varas laikā aizsākās sociālistiskais saimniekošanas veids – Mašīnu Traktoru staciju (MTS), padomju saimniecību, kolhozu dibināšana. Kara laikā, pāri ejot armijām un frontēm, tika nopostītas mājas, izputinātas saimniecības, vīriešus iesauca gan vācu, gan padomju armijā.

Represijas izjuta no visām okupācijas varām. Vācu okupanti nogalināja ebrejus, čigānus, psihiatriskās slimnīcas pacientus. Ne visi padomju varas represiju upuri atgriezās no izsūtījuma un cietumiem, viņi apglabāti daudzviet plašajā Sibīrijas taigā un tundrā. Zeme Zemgalē bija ierakumiem izvagota un vēl šodien slēpj kara laika pēdas un abās pusēs karojušo karavīru apbedījuma vietas. Padomju varas gados daudz liecību stāsta par kolhozu un sovhozu saimniekošanas laikiem novadā.

Pirmais traktors kolhozā

Cukurbiešu vākšanas talka kolhozā

1949. gada 31. decembrī likvidēja Jelgavas apriņķi un ar 1950. gada 1. janvāri izveidoja Jelgavas rajonu ar savu izpildkomiteju, kas ar nelielām teritoriālām izmaiņām pastāvēja līdz 1959. gada novembrim. Laikā no 1959. gada novembra līdz 1962. gada aprīlim Jelgavas rajons bija pakļauts pilsētas izpildkomitejai. No 1962. gada 17. aprīļa līdz 18. decembrim Jelgavas rajons atkal pastāvēja ar savu izpildkomiteju. No 1962. gada 18. decembra līdz 1967. gada 10. janvārim daļa Jelgavas rajona teritorijas daļa pakļauta Dobeles rajona izpildkomitejai, bet daļa - Bauskas rajona izpildkomitejai. Kopš 1967. gada 10. janvāra Jelgavas rajons ar savu pastāvīgu pārvaldi pastāvēja līdz 2009. gadam, kad Latvijā pabeidza administratīvi teritoriālo reformu un Jelgavas rajona vietā izveidojās divas pašvaldības – Ozolnieku novads un Jelgavas novads. Padomju laikā Jelgavas novada saimniecībā bija vērojamas tās pašas tendences, kas visā Latvija – produkcijas ražošana pārsvarā Austrumu tirgum, liela migrācija, latviešu skaita samazināšanās, militāro bāžu ierīkošana, totāla komunistiskās partijas kontrole. Jelgavas novada teritorijā bija kolhozi, kā kolhozs „Nākotne”, kas uz padomju ražošanas kopumā stagnējošā fona izcēlās ar savu darba ražīgumu.

Sākoties neatkarības atgūšanas procesiem Latvijā, tajos iesaistījās arī Jelgavas novada ļaudis, piedalījās vēlēšanās, Latvijas Tautas frontes kustībā, brauca uz barikādēm, atguva savu senču īpašumus un uzsāka tirgus ekonomikai atbilstošu darbošanos savos īpašumos.

Latvijas radošo apvienību plēnums
1990. gada maijā

Joprojām novada saimniecībās kā pamatnodarbošanās saglabājusies lauksaimnieciskās produkcijas ražošana. Ražošanas pārkārtošana, dažādas valsts reformas, darba tirgus maiņa ir novedusi pie lauku iedzīvotāju skaita un dzimstības samazināšanās, bet, neskatoties uz šīm pārmaiņām, Jelgavas novada saimnieciskā un kultūras dzīve ir Latvijā labi pamanāma.

Par Jelgavas novada interesanto notikumiem bagāto vēsturi, augsto materiālo un garīgo kultūru, tradīcijām liecina bagātais kultūras mantojums – vairāki simti valsts un vietējās nozīmes kultūras pieminekļi (arheoloģijas, arhitektūras, mākslas un vēstures). Novadā dzimušas un darbojušās daudzas izcilas sabiedriski politiskās, zinātnes, literatūras, mākslas un kultūras personības, kuras ierakstījušas nozīmīgu lappusi Latvijas kultūrvēsturē. Jelgavas novads ieņēmis nozīmīgu vietu mūsu valsts saimnieciskajā un kultūras apritē.

